

Mirza Mejdanija
Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

MARIANNE DE LEYVA KAO MANZONIJEVA GERTRUDE

Sažetak

Alessandro Manzoni u svom romanu *Zaručnici* predstavlja historijski lik Mariannu de Leyva, koju preimenuje u Gertrude. Ona je opatica u manastiru u Monzi, gdje Anjeze i Lučija nalaze utočište nakon bijega iz svog sela. Marianne de Leyva bila je grofica Monze tokom vladavine Filippa III di España i upravljala je teritorijem manastira. Bila je kćerka Martina de Leyva, utjecajnog lombardijskog kneza. Njena majka Virginia Maria Marino umrla je od kuge u Milanu još kada je djevojčica bila veoma mala, ostavivši svoju imovinu u podjednakim dijelovima svojoj djeci. Tada nastaje niz zakonskih malverzacija i kontroverzija, koje su imale za cilj da malu Mariannu liše nasljedstva, te je zbog toga poslana u manastir Santa Margherita u Monzi, gdje je živjela u malom izdvojenom stanu te prikupljala porez i informisala se o problemima stanovnika Monze. Bila je arogantna i ohola. Često je maltretirala druge opatice. Kriminalac Gian Paolo Osio, čija se kuća nalazila tik uz manastir, zavodi je, te oni otpočinju dugogodišnju ljubavnu vezu. Do skandala dolazi kada jedna redovnica zaprijeti da će ih otkriti. Osio je ubija, te pokušava ubiti i dvije Gertrudine kolegice. On je osuđen na smrt, a Gertrude da bude živa zazidana u jednoj ćeliji. Po nalogu kardinala Federica Borromea prebačena je u kuću Convertite di Santa Valeria u Milanu, gdje je provela četrnaest godina zazidana u sobici, gdje se pokajala. Manzoni ovu priču preuzima od Ripamontija, iz njegove knjige *Historia patria*, te je doslovno predstavlja u *Fermo e Lucia*. U *Zaručnicima* pak djelimično mijenja historijsku radnju i prilagođava je vlastitim narativnim potrebama. To pokazuje autorovu poetiku, prema kojoj ne želi predstaviti zlo na direktan način, jer ne želi učiniti da ono čitaocu postane

primamljivo. Događaji vezani za Mariannu su primjer zla u koje se zaplela vladajuća italijanska klasa XVII stoljeća, kada je prisilno monašenje bilo sasvim normalna pojava, što se kosilo s principima autentične katoličke vjere.

Ključne riječi: historija, prisila, manastir, opatica, zločin

Uvod

Alessandro Manzoni je autor koji svojim remek-djelom *Zaručnici* u italijansku književnost uvodi žanr historijskog romana. Radnju svog romana smješta u Lombardiju XVII stoljeća, a inspirišu ga historijski događaji tog perioda, te se o njima pomno informiše čitajući brojne hronike, pisma, dopise i historijske akte, da bi poštovao historijsku vjerodostojnost. U radnju uvodi imaginarne likove čiji se događaji odvijaju na sceni istinitih historijskih događaja. No, u svoj roman on umeće i pojedine historijske likove, koje pokušava vjerodostojno prikazati, ipak ne otkrivajući previše pojedinosti o njima. Jedan od tih historijskih likova je Marianne de Leyva, koju on naziva Gertrude, i pomno je opisuje čineći od nje jedan od najinteresantnijih likova svoga romana. Ono što sebi dajemo za zadatak u ovom istraživanju jeste pronalaženje Manzonijevih izvora, te istraživanje vjerodostojnosti s kojom on ovaj lik predstavlja u romanu *Zaručnici*, ali i u prethodnoj verziji tog romana, *Fermo i Lucia*.

Marianne de Leyva kao Manzonijeva Gertrude

Gertrude je opatica u manastiru u Monzi, gdje Anjeze i Lučija nalaze utočište nakon bijega iz svog sela i nakon pokušaja Don Rodriga da otme djevojku. Manzoni je uvodi u radnju u IX. poglavlju, predstavljajući je kao kćerku bogatog i uticajnog kneza iz Milana, koja zahvaljujući svom plemićkom porijeklu uživa veliki prestiž i određenu slobodu u manastiru. Sam gvardijan manastira kaluđera u Monzi, nakon što su mu se Anjeze i Lučija obratile po preporuci fra Kristofora, njih vodi Gospođi da bi im priskrbio njenu zaštitu.

Manzoni u *Zaručnicima* blago mijenja historijsku radnju i djelimično je prilagođava narativnim potrebama svog romana. No, od početka

naznačava da je ovo historijski lik, objašnjavajući da je Gertrude kćerka milanskog plemića čije ime nije precizno naznačeno, iako je jasno da se manastir nalazi u Monzi.

Naš autor ne opisuje nam ovo noćno putovanje i ne kaže nam ime onog mjesta kamo je otac Kristofor uputio one dvije žene: čak izrijeком veli da nam ga neće kazati. Iz nastavka pripovijedanja vidi se razlog prešućivanja. Lucijine su zgone u tom boravku povezane mračnim i zapletenim događajima neke ličnosti, koja je pripadala po svemu se vidi, vrlo moćnoj obitelji, u doba kad je naš autor pisao. Da bi objasnio čudnovato vladanje te osobe, u ovom slučaju, on je morao ukratko ispričati njezin prijašnji život: kakvom se ta njezina obitelj ukazuje, vidjet će ko bude dalje čitao. Ali, ono što nam htjede prikriti autorova obazrivost, naše je ispitivanje pronašlo s druge strane. Jedan milanski povjesničar (Josephi Ripamontii, Historiae Patriae, Decadis, V. Lib. VI Cap. III, str. 358 i dalje.), koji je spomenuo tu istu ličnost, ne kaže, istina ni njeno ime ni mjesto; ali kaže da je mjesto neki stari i čuveni grad: dalje veli da kroz nj teče Lambro; još dalje spominje da u njemu ima i nadžupnik. Kad se svi ti podaci skupe, onda izvodimo da taj grad mora biti Monza. U velikom blagu učenjačkih indukcija možda će ih biti oštromnijih, ali pouzdanijih ne vjerujemo. Mogli bismo, po vrlo osnovanim nagađanjima, kazati i ime te porodice; ali mada je odavno ugašena, volimo ga prešutjeti kako ne bismo ni mrtve vrijeđali, te ostaviti činjenicama još jedan predmet za ispitivanje. (Manzoni 1982: 131-132)

Gertrude je predstavljena kao mlada djevojka od otprilike dvadeset i pet godina, ugašene ljepote, a iz njenog izgleda odiše nešto mutno i bolesno.

Moglo joj je biti, sudeći po licu, tek dvadeset i pet godina, i na prvi pogled čini se lijepa, ali nekom klonulom, procvjetalom, gotovo da kažem razoronom ljepotom. Crni prijevjes, vodoravno zategnut preko glave, spušta se s obje strane, pomalo rastavljen od lica; ispod privjesa kao snijeg bijela platnena povezača obavija dopola njezino čelo, drukčije ali ne manje bjeline; druga nabrana povezača omotava joj lice i svršava se na podbratku ogrlicom, koja se donekle spuštala i na grudi da pokrije izrezak na crnoj halji. (Manzoni 1982: 134-135)

Njen izgled je prilično neobičan, a čelo kao da joj je stegnuto usljed neke neprestane boli. Oči joj pokazuju uznemirenost, te ona vrlo često one s kojima razgovara gleda direktno u oči, a nekad njima ponikne kao da želi da se sakrije, „pažljiv posmatralac rekao bi u nekim trenucima da traže nježnosti, odziva, sažaljenja“ (Manzoni 1982: 135). No, vrlo često se u njenim očima pojavljuje i neka stara, zatomljena mržnja koja graniči sa svirepošću. A ponekad one pokazuju i ravnodušnost, te neke sakrivene misli, neku tešku zabrinutost.

Njeno oblačenje nije u savršenom skladu s pravilima manastira. U njenim haljinama ima nečega namještenog ili zapuštenoga, ne oblači se kao druge kaluđerice, „u struku utegnuta s nekom svjetovnom pažnjom, a ispod povezače viri joj na sljepoočici koverčica vrane kose“ (Manzoni 1982: 135), što pokazuje da ona ne poštuje pravila koja nalažu „da kosa mora uvijek biti kratka kad se jednom podstriže pri svečanom polaganju zavjeta“. (Manzoni 1982: 135)

U manastiru je zovu Gospođa.

- Gospođa – odgovori kočijaš – to je redovnica; ali nije redovnica kao druge duvne. Nije ni opatica, ni nastojnica; ona je, vele, jedna od najmlađih, ali je gospodsko koljeno; njeni su od starine bili veliki ljudi, došli iz Španjolske gdje su oni koji zapovijedaju: stoga je i zovu gospođa, što znači da je ona velika gospođa; i svi je tako zovu jer vele da u ovom samostanu nikad nije bilo takve redovnice; a njena je rodbina onamo u Milanu; velika gospoda, od onih što uvijek imaju pravo; a u Monzi još više, jer je njen otac, iako ne boravi ovdje, prvi u mjestu: tako i ona vedri i oblači u samostanu; a i narod je poštuje; i kad se zauzme za nešto, ona uvijek istjera svoje, i zato ako ovaj dobri redovnik izradi da vas ona primi u svoje ruke, mogu vam reći da ćete biti zaštićene kao na oltaru. (Manzoni 1982: 133-134)

Otac gvardijan predstavlja Anjeze i Lučiju opatici, i ona prihvata da ih ugosti u manastiru, smještajući ih u sobu jedne djevojke koja se nedavno udala. Samim tim će dvije gošće obavljati one dužnosti koje je obavljala njihova prethodnica. Gertrude pokazuje veliku zainteresovanost za Lučiju i za ono što joj se desilo, prisiljavajući je da joj otkrije sve detalje progonjenja koje je pretrpjela od don Rodriga, ali i detalje o njenoj vezi s Renzom.

Prevelika sloboda kojom se ona obraća djevojci iznenađuje Anjeze, koja zaključuje da su gospoda „netko više, netko manje, netko ovako, netko onako, sva su pomalo ćaknuta“ (Manzoni 1982: 167). Napominje kćeri da ne uzima za ozbiljno takvo ponašanje.

Manzoni prikazuje Gertrudinu prošlost s obimnim *flashbackom*, koji zauzima veći dio IX. i X. poglavlja i opisuje ono što je doživjela kao tipični primjer nasilja i ugnjetavanja koje aristokratske porodice često vrše nad pojedinim članovima porodice.¹ Gertrudin je otac odlučio o njenoj sudbini i prije nego što se rodila, bilo je jasno da ona mora postati opatica da ne bi oštetila porodično bogatstvo, koje je bilo namijenjeno prvorođenom sinu. Dakle, još je kao dijete odgajana okružena idejom manastira, a njene prve igračke bile su figure svetaca².

Naša nesretnica bila je još u majčinoj utrobi kada je neopozivo odlučeno bilo o njezinoj sudbini. Samo se još nije znalo da li će biti redovnik ili opatica; za tu odluku nije se tražio njen pristanak, nego samo njena prisutnost. Kad je došla na svijet, gospodin knez njen otac da bi je i samo ime podsjećalo na samostan, i da bude ime neke svetece visoka porijekla, nadjenu joj ime Gertruda. Lutke u opatičkom ruhu bijahu njene prve igračke, zatim slike posvećenih opatica; i uz te poklone dolazile su uvijek ozbiljne preporuke da ih dobro čuva, kao dragocjenu stvar, i to s onim upitnim potvrđivanjem: „je li kako su lijepe?“ (Manzoni 1982: 139)

¹ Tokom sedamnaestog stoljeća u Italiji je prisilno monašenje bilo gotovo norma, formalno osuđivano ali u praksi priznato i prešutno prihvaćeno. Ogroman broj mladih djevojaka i mladića bio je prisiljen na manastirski život. Više o ovome vidjeti u di Benedetto, Vincenzo (1999), *Guida ai Promessi sposi*, BUR, Milano, str. 11-12.

² Izopačeno korištenje figura svetaca prikazuje Manzonijevu osudu prakse koja je bila vezana za Katoličku crkvu i njen edukativni program. Naime, Koncilijem u Trentu proizvodnja figurica postala je veoma važna, a 3-4. decembra 1563. godine je Koncilij potvrdio važnu ulogu slika svetaca kao sredstva komuniciranja s Božanskim. Manzoni izokreće ovaj crkveni princip. Gertrudi je oduzeta sloboda odlučivanja, i on je ne osuđuje, jer su joj nametnuti religiozni simboli koji doprinose njenoj nesretnoj sudbini. Kritičari kao što su Giovita Scalvini, Benedetto Croce i Alberto Moravia su smatrali da se radnja Manzonijevog romana odvija pod uznemiravajućim i zagušujućim svodom Crkve. Gertrudin primjer pokazuje da spas i sreća ljudi ne koincidira s njihovim poštovanjem određenih pravila koja su odredili drugi.

Kada je napunila šest godina, poslali su je u manastir, da bi tamo bila odgojena kao mnoge njene vršnjakinje. U početku je zanesena idejom da će postati nadstojnica manastira³, ali tokom godina koje tamo provodi shvata da to nije ono što je očekuje, te prije svega da ona to ne želi. Uviđa da se želi udati i živjeti životom većine djevojaka s kojima živi u manastiru. Stoga odlučuje da napiše pismo ocu i da mu saopšti da ne želi dati svoj pristanak za zamonašenje. No, kada se vrati kući da tamo provede mjesec dana van manastira, što je bilo u skladu s manastirskim propisima, svi je u kući dočekuju hladno, te je smještena u izolaciju, kako bi bila prisiljena da se zamonaši. Jednog dana napiše pismo pažu prema kojem gaji simpatije, no pismo završava u rukama njenog oca, koji vrlo vješto koristi ovu njenu grešku da bi učinio da ona počne osjećati grižnju savjesti. Od tog trenutka porodica je na svaki mogući način požuruje da postane opatica. Zahvaljujući uticaju svog oca polaže ispit savjesti koji mora proći da bi ušla u manastir, i na kraju postaje opatica u istom onom manastiru u kojem je odgojena.

Postaje osorna i maltretira svoje podređene, na koje je u suštini ljubomorna.

Pri pomisli da će mnoge od njih živjeti u onom svijetu iz kojega je ona isključena zasnaga, osjećala je neki jed protiv onih djevojčica, gotovo neku želju za osvetom; stoga ih je držala u stezi, kinjila ih, činila da unaprijed skupo plaćaju naslade koje će jednom uživati. (Manzoni 1982: 164)

Kada Lučija i Anjeze stignu u manastir, prošlo je otprilike godinu dana od početka njene veze s Egidiom. Izgleda da Gertrude iskreno počinje voljeti djevojku i brinuti se za njenu sudbinu. Nudi joj zaštitu od don Rodrigovog progona. On ipak uspijeva otkriti mjesto gdje se ona krije. Traži pomoć od Bezimenog, koji je Egidijev prijatelj, i on navodi Gertrudu da kaže djevojci da izađe iz manastira, nakon čega je otimaju razbojnici i

³ Kršćanstvo je još od svojih početaka uvijek davalo posebnu čast manastirskom životu. Manastirski život, pogotovo onaj časnih sestara, smatran je draguljem katoličanstva, i to je, na neki način, svoj vrhunac dostiglo u sedamnaestom stoljeću. Kardinal Federigo obasipao ih je posebnom pažnjom, a svaki prekršaj ili nepravilnost strogo je kažnjavao. Više o ovome vidjeti u Pagliughi, Paolo, 2010. *Il Cardinal Federico Borromeo*. Genova: Marietti.

vode je u dvorac zločinca. Gertrude se pokorava ovom prijedlogu, iako joj je žao djevojke, te je zabrinuta za njenu sudbinu. Kasnije će Lučija saznati o njenoj sudbini.

Manzoni nam u *Zaručnicima* ovaj lik pokazuje kao veličanstven i tragičan, te od Gertrude čini jedan od najinteresantnijih likova cijelog romana. Detaljno opisuje njeno djetinjstvo i vješto prikazuje psihološku introspekciju. U dijelu koji se odnosi na njenu vezu s Egidijem Manzoni je vrlo obazriv i prešućuje mnoge stvari, u skladu sa svojom poetikom kojom ne želi na direktan način predstavljati zlo, niti ga želi predstavljati na način koji bi čitaocu bio zavodljiv i fascinirajući. Gertrudini doživljaji primjer su zla koje dominira vladajućom klasom, te iskvarenosti plemstva, jer njena priča nastaje usljed odlučnosti oca da sačuva aristokratski prestiž ali i ostavi sve imanje prvorodnom sinu. Sama Gertrude prisiljena je da se zamonaši da ne bi izgubila aristokratske privilegije kojima je privržena. Da je odbila, porodica bi je se odrekla, te bi ona izgubila privilegije, što bi značilo da bi njen društveni status bio inferiorniji.

Manzoni nam potom ovdje iscrpno prikazuje i historijsko-religioznu panoramu Italije tog perioda⁴, ali i sliku samog milanskog vojvodstva⁵. Gertrude je u romanu kontrast liku Oca Kristofora, koji je također plemičkog porijekla, ali je častan i živi u skladu sa crkvenim propisima. Za razliku od njega, ona predstavlja lošu i iskvarenu crkvu. Manzoni joj

⁴ Kraj XVI i prva polovina XVII stoljeća u Evropi su okarakterisani Protestantskom reformom, s jedne strane, te Katoličkom kontrareformom, s druge, koje su odigrale veliki uticaj na civilni i društveni život. Godine su to kada jačaju magično-religiozna vjerovanja, razni fanatizmi, iracionalne reakcije, magično-paganski rituali, lov na vještice. Elita odbija dogmu. No, pored toga, veći dio društva praktikovao je iskrenu i autentičnu vjeru. I Reforma i Kontrareforma imale su za zadatak da iskorijene svaku vrstu praznovjerja i da zavedu novi moral. Katolička crkva krenula je u lov na sve ono što je mirisalo na herezu ili na običnu opasnost. Više o ovome vidjeti u: Eco, Umberto (2014), *Il Cinquecento. Storia della civiltà europea*, Encyclomedia publishers.

⁵ U Milanskoj grofoviji je u to doba nadbiskup bio kardinal Federigo Borromeo, koji je naslijedio svog rođaka Carla. Obojica su se pridržavala strogih zakona, te je uveden biskupski sud koji je izdavao kazne na osnovu kanona, prvenstveno kleru, ne štedeći ni laike. Lokalni inkvizitori su pažljivo nadgledali sumnjive osobe, te vršili kontrolu knjiga koje su dolazile iz ostatka Evrope. Više o kardinalu Borromeu vidjeti u: Pagliughi, Paolo, 2010. *Il Cardinal Federico Borromeo*. Genova: Marietti.

posvećuje cijela dva poglavlja, deveto i osmo, koja predstavljaju spoj prvog i drugog dijela romana.

Gertrude između romana *Fermo e Lucia* i *Zaručnici*

Lučijina sudbina vodi Manzoni do historijskog lika kojeg preuzima od Ripamontija iz njegove knjige *Historia patria*, a to je opatica iz Monze. Događaji vezani za nju su prilično različiti u dvije verzije romana koje piše Manzoni, odnosno u *Fermo e Lucia* i u *Zaručnicima*.⁶ Manzoni je vidio originalne akte sudskog procesa za ovaj lik između 1835. i 1840. godine. Događaji vezani za Gospođu u realnosti su se odigrali između 1575. ili 1576. i 1650. godine.⁷ I *Fermo e Lucia* i *Zaručnici* proširuju ovu priču i integrišu invenciju s historijskim podacima koje autor ima na raspolaganju od trenutka zamonašenja Gertrude do razvoja njene veze s Egidiom, koji se u realnosti zvao Giovanni Paolo Osio. U *Zaručnicima* se tu i završavaju događaji vezani za nju, Manzoni čak i ne želi previše pričati o Osiju: „u našem rukopisu stoji da se zvao Egidio, a ništa se ne kaže od koje je loze“ (Manzoni 1982: 164). Drugi je dio događaja koji opisuje užasne stvari koje su se desile u manastiru i izvan njega, Gospođino kajanje i njegovo ubistvo, prisutan samo u romanu *Fermo e Lucia*, koji sintetizira originalni Ripamontijev tekst. Uopšte nije upitan historijski izvor za ovaj dio romana, i iz njega se opširno preuzimaju izvori, detaljno u prvom romanu, i uz određena podsjećanja u drugom, koji su doslovno preuzeti iz Ripamontijeve knjige *Historia patria*.

⁶ Manzoni nam je ostavio tri verzije svoga romana: prvu neobjavljenu, napisanu pod naslovom *Fermo e Lucia* (1821 – 1823), objavljenu tek jedno stoljeće poslije od strane naučnika, drugu izmijenjenu i prepravljenu verziju objavljenu u periodu između 1825. i 1827. godine u tri toma pod naslovom *Zaručnici* (naslov izvornika je *I promessi sposi*) a treća verzija pod istim naslovom objavljena je u periodu od 1840. do 1842. godine. Među dva izdanja objavljena od strane autora, postoje uglavnom lingvističke razlike u riječima i konstrukcijama, u skladu s onom idejom firentinstva jezika koju je Manzoni izlagao nakon 1827. godine, ali su tu i razlike u radnji. Više o ovome vidjeti u Manzoni, Alessandro (2000), *Del romanzo storico e, in genere, de' componimenti misti di storia e d'invenzione*, Centro nazionale studi Manzoniani, Milano.

⁷ To su godine rođenja i smrti opatice. E. Paccagnini u djelu *Vita e processo di Suor Virginia Maria de Leyva* predstavlja opširnu biografiju opatice iz Monze. Sestra Virginia je odvedena iz manastira u Monzi u novembru 1607. godine.

Milanski historičar objašnjava da je otac nesretnice bio škrt, ohol i neznanica.

Kako je bio škrt, niko ga ne bi mogao ubijediti da bi ga jedna kćerka trebala koštati dijela njegovog bogatstva: to bi očekivao od zakletog neprijatelja, ne od pokorne i ljubazne kćerke. Iz oholosti je smjestio kćerku na mjesto koje nije bilo manje vrijedno imena njegove porodice: kao neznanica je vjerovao da je zakonito sve ono što može sačuvati njegov novac i veličanstvenost, i u potpunosti se trudio da sačuva ove dvije karakteristike svoje porodice. (Ripamonti 1856: 359)

Manzoni u romanu objašnjava da je jedan milanski historičar spomenuo ovu ženu, ali nije imenovao ni nju niti mjesto iz kojeg dolazi, iako navodi da je to bio stari plemićki gradić kroz koji je tekla rijeka Lambro, i koji je imao nadbiskupa, te da on iz tih podataka zaključuje da je to bila Monza. Potom opisuje kako je Gertrude došla u manastir i zaredila se. Da bi opatica postala nadstojnica, morala je imati barem četrdeset godina, što nije bio slučaj s Gertrude. No, usljed počasti i povlastica koje je uživala od časnih sestara, uskoro joj je dodijeljen najviši mogući čin u skladu s njenim godinama: izabrana je za odgajateljicu učenica manastira, te su joj dodijeljene na brigu dvije mlade monahkinje koje su bile u njenoj službi, gotovo kao mlade dame.

Fermo e Lucia jasno pokazuje da se mjesto na kojem su živjele nalazilo uz manastir, ali je bilo izdvojeno i povezano s njim jednim hodnikom. Tu se nalazilo malo dvorište. Gertrudina soba se nalazila uz jednu privatnu kuću, i iz te kuće se vidjelo malo dvorište u kojem su opatice provodile svoje vrijeme. Vlasnik te kuće bio je mladi zlikovac, i zvao se Egidio. On se stalno naslanjao na prozor i posmatrao ih. U trenucima kada Gertrude nije pazila na svoje pratiteljke, što je bio čest slučaj, on je bacio oko na stariju od njih i počeo razgovarati s njom. No, roditelju su je vrlo brzo zaručili i izašla je iz manastira. Egidio je bio ohrabren tim svojim prvim uspjehom, te se usudio da počne uhoditi Gospođu. Bio je uporan i ona se vrlo brzo zaljubila, te zid koji se nalazio između njih vrlo brzo to postade samo po imenu. Zločinac je upotrijebio svu svoju lukavost da bi dominirao Gertrudom, a ona je „izgubila svaku uzdržanost i obzir, i u potpunosti mu se

odala“ (Manzoni 2006: 46). Jednog dana se posvađala s jednom od svojih podanica i bila vrlo bezobrazna prema njoj. Mlada sestra je zaboravila na oprez, te joj je rekla da zna za njenu ljubavnu vezu i da će to reći onima kojima se treba reći. Gertrude poslije toga više nije imala mira, te ju je ubila. Egidio je potom napravio rupu na zidu malog dvorišta, te u manastiru pomisliše da je mlada monahkinja pobjegla. Dva susjeda koja su živjela blizu manastira počеше pričati drugima da se tu dešavaju užasne stvari, te su uskoro pronađeni ubijeni. Sve stanovnike manastira i njegove okoline počehvatati užasavanje. Svi počinju sumnjati i užasavati se onoga što se desilo.

Ove nejasne i sve jače glasine dođoše do tadašnjeg nadbiskupa Milana, Federiga Borromea. On je „mučen i uznemiren što je tako kasno obaviješten“ (Manzoni 2006: 62), otišao u Monzu pod izgovorom opće posjete, i obavio razgovor s Gospođom. Iz razgovora je shvatio da je situacija još gora od glasila. U *Zaručnicima* je ovaj dio historije prikazan kroz susret Lučije i kardinala. Od tog trenutka je Gospođa postala jako iziritirana usljed sumnje koja se uzdizala oko nje. Postala je nedisciplinovana, počela je pričati nevjerovatne i bijesne priče. U to je vrijeme biskup bio nadležan za zločine sveštenih lica, te je Gospođu odveo iz tog manastira i smjestio je u jedan manastir u gradu. Tu se ona pobunila, pokušala je čak i pobjeći.

Tu je nesretnica bjesnila neko vrijeme – pokušala je pobjeći, pokušala se ubiti, odbila je hranu, udarala glavom u zidine. Urlala je po cijeli dan, psovala prvenstveno kardinala: protiv kojeg je bila ogromna njena mržnja, i potom je rekla da su sva neprijateljstva koja ljudi zovu smrtnim, bila obična igra spram onoga koje je ona osjećala prema njemu. (Manzoni 2006: 64)

U međuvremenu je zločinac ušao u manastir i prisilio svoje preostale dvije žrtve da pođu s njim, te je pobjegao. Malo dalje od mjestašceta, na obali rijeke obje ih je ranio, jednu je ubacio u rijeku a drugu u napušteni bunar u polju. Gospođa je ostala zaprepaštena kada je čula za takve okrutnosti, te se promijenila. Od tog je trenutka sav svoj bijes usmjerila u ispaštanja onoga što više nije mogla promijeniti. Počela je Kardinala zvatiti svojim oslobodiocem, i on je morao zaustaviti strogoću koju je vršila prema samoj sebi. Počeo ju je često posjećivati i tješiti. Plaćao je troškove

njenog života, jer njena rodbina više nije htjela čuti za nju. Njene dvije podređene su je pratile u kajanju.

Egidio je u međuvremenu počeo lutati zemljom. Više puta je mijenjao odjeću i ime. Zatražio je sklonište kod jednog prijatelja koji ga je prihvatio u kuću, te ga je ubio u podrumu, pokazavši sudiji njegovu odsječenu glavu, što je bilo po tadašnjim propisima.

Ripamonti ne nudi preciznu hronologiju, ali naznačuje da je oko 1643. godine kada on umire, opatica još uvijek živa, iako je tada već stara i oronula. Manzoni je itekako svjestan da je od toga prošlo samo desetak godina od otprilike 1630. godine do 1643, kada on smješta odigrane činjenice u svom romanu, iako je u realnosti opatica odvedena iz manastira u Monzi 1607. godine. Tano Nunnari smatra da se nalazimo pred „namjernim, ali ne izolovanim hronološkim kršenjem koje potčinjava historiju romanu“ (Nunnari 2013: 275).

Nakon što završi prvi dio događaja vezanih za opaticu, Manzoni u romanu *Fermo e Lucia* izražava vlastitu nedoumicu da li treba „ukloniti iz naše priče ove gnusne i okrutne događaje“ (Manzoni 2006: 30), objašnjavajući da je sklon objavljivanju jer smatra da „spoznaja boli kada uzrokuje užas izgleda da nije samo bezopasna, već korisna“ (Manzoni 2006: 30). Kada Visconti pročita ovo djelo, savjetuje ga da potvrdi Ripamontija kao svoj izvor, predlažući mu veću pažnju spram historijske vjerodostojnosti. Prisutno je ovdje prilagođavanje stvarne hronologije narativnim potrebama romana, a u slučaju Gertrude, Manzoni očito poštuje definiciju Waltera Skotta da „roman i nije historijski, ako ne opisuje istinite običaje i likove pod lažnim imenima, uz pomoć njihovih izmišljenih doživljaja“ (Manzoni 2000: 122).

Stvarna sudbina Marianne de Leyva

Marianna de Leyva je od 1600. do 1607. godine bila grofica Monze tokom vladavine Filippa III di España i upravljala je teritorijem manastira koji se prostirao na oko 30 kilometara, zajedno s trojicom svoje braće. Bila je kćerka Martina de Leyve i Virginije Marije Marino, „koju je on oženio zbog novaca“ (Ryan 2017: 14). Martino je bio grof di Monza te praunuk Antonija

de Leyve, koji je imao velike zasluge u bici za Paviju 1525. godine, te mu je Carlo V dodijelio titulu grofa Monze. Njena majka Virginia Maria Marino bila je udovica s jednim sinom i četiri kćerke. Godine 1574. udala se za Martina de Leyvu i donijela mu obiman miraz. Samo godinu dana nakon što je rodila kćerku, umrla je od kuge u Milanu, 1576. godine, ostavivši svoju imovinu u podjednakim dijelovima svojoj djeci. Tada nastaje niz zakonskih malverzacija i kontroverzija, koje su imale za cilj da malu Mariannu liše nasljedstva, te je zbog toga poslana u manastir Santa Margherita u Monzi. Ovoj odluci je najviše pridonijela njena tetka s očeve strane grofica Stampa-Chiari, kojoj je bila povjerena na odgajanje, ali i njena maćeha, Anna Viquez de Moncada, koja je uvjerala muža „da je prava sudbina za kćerku da se da Bogu“ (Ryan 2017: 17).

Marianna dakle ulazi u benediktinski manastir Santa Margherita u Monzi, koji danas više ne postoji, jer je srušen u savezničkom bombardovanju 1944. godine. Njen ju je otac 15. marta 1589. godine otpratio i dao miraz nadstojnici Beatrici Castiglioni. Dana 12. septembra 1591. godine Marianna je završila novicijat, te je položila zakletvu. Za svoj novi manastirski život uzela je majčino ime, Virginia. U manastirskom životu imala je privilegovan položaj. Živjela je u malom izdvojenom stanu, a društvo su joj pravile četiri časne sestre koje su joj bile podređene, a tu je bila i jedna sestra svjetovnjakinja koja im je bila kao sluškinja. Virginia je prikupljala porez i informisala se o problemima stanovnika Monze. Bila je feudalnog plemićkog porijekla i pripadala jednoj od najutjecajnijih porodica u milanskom vojvodstvu, te je bila arogantna i ohola. Često je maltretirala druge opatice.

Kriminalac Gian Paolo Osio, čija se kuća nalazila tik uz manastir zaveo je manastirsku učenicu Isabellu degli Hortensi, koja je bila potomak jedne bogate porodice iz Monze. Kada je sestra Virginia to saznala, oštro je kaznila učenicu, a Osiju napravila scenu. Obavijestila je o tome i roditelje učenice, koji su je odveli kući iz manastira. Nakon nekoliko dana u Monzi je ubijen određeni Molteno, koji je bio de Leyvin porezni agent. Kružile su priče da je Osio naručio to ubistvo da bi se osvetio de Leyvi. Tada se Osio počinje udvarati samoj de Leyvi, koja ga uporno izbjegava. Nakon nekog vremena on ipak uspijeva privući njenu pažnju. U proljeće 1598.

godine njih dvoje se počinju dopisivati i nakon nekoliko mjeseci se nalaze i započinju seksualne odnose. Sreću se u Virgininoj sobi u manastiru. Godine 1602. Virginia rađa mrtvorođenog sina. Godine 1604. rađa kćerku Almu Francescu Margheritu, koju će odgojiti Osiova majka. Djevojčica je u društvu oca često dolazila u manastir, što svjedoči o tome da se dvoje ljubavnika više nisu ni trudili da sakriju svoju vezu.

Do skandala dolazi 1606. godine kada mlada sestra svjetovnjakinja Caterina Cassini da Meda saznaje cijelu priču i počinje prijetiti da će je otkriti. Jedne večeri je Osio ubija te uz pomoć Virginije i njene dvije pomoćnice, sestre Benedette i sestre Ottavije, sakriva tijelo u kokošinjcu manastira. Pravi rupu na zidu dvorišta da bi naveo da ostali pomisle da je pobjegla. Poslije toga sklanja leš. Potom pokušava eliminisati dvije pomoćnice, sestre Ottaviju Ricci i Benedettu Homati, da bi se riješio svjedoka.

Gian Paolo Osio je osuđen na smrt. Pobjegao je prijateljima u Milano, i oni su ga ubili. Sestra Virginia je uhapšena 15. novembra 1607. godine u Monzi, te je prebačena u Milano, u benediktinski samostan Sant'Ulderico, kod opatica del Bocchetto, „i nije joj bilo dozvoljeno da sa sobom ponese ništa osim odjeće koju je imala na sebi i molitvenika“ (Marazza 2020: 473). Njeno suđenje završeno je u oktobru 1608. godine a osuđena je da bude živa zazidana u jednoj ćeliji. Po nalogu kardinala Federica Borromea prebačena je u kuću Convertite di Santa Valeria u Milanu, gdje je provela četrnaest godina zazidana u sobici 2,50 sa 3,50 metara. Bila je lišena bilo kakve komunikacije, a prozorčić joj je omogućavao da udahne svjež zrak, kroz koji joj je donošena i hrana. Oslobođena je 25. septembra 1622. godine, nakon skoro četrnaest godina provedenih u ćeliji. Oprošteno joj je, ali je insistirala da ostane u skloništu Convertite di Santa Valeria. Svojom milosrdnošću privukla je pažnju kardinala Borromea, te je postala primjer grešnice koja se pokajala. Kardinal joj je naložio da se počne dopisivati s časnim sestrama koje su sumnjale u vlastiti poziv i kojima je trebala utjeha. U skloništu Convertite di Santa Valeria živjela je sve do 17. januara 1650. godine, kada je u svojoj sedamdeset i četvrtoj godini umrla od reumatidnog artritisa.

Enzo Noè Girardi pokazuje da lik Gertrude u romanu karakteriše određena doza dualizma između historije i izmišljenog:

Priča koja je poznata o Gertrudinom modelu, Virginiji de Leyva, je upravo ta koju je Manzoni djelimično ignorisao, djelimično žrtvovao tokom izlaganja, a proizlazi iz 'Historiae Patriae' Ripamontia, i iz nedavno objavljenih dokumenata sa suđenja; dok je dio koji je Manzoni razvio, a koji se odnosi na priču kako je mlada djevojka bila prisiljena da uđe u manastir i njen odnos sa Lučiom u potpunosti njegova invencija: (...); tako da Gertruda, u konačnici, u svojoj suštinskoj romantičarskoj konfiguraciji nema više ništa zajedničkog sa baroknom konfiguracijom historijskog lika Virginie kakav on proizlazi iz izvora; do te mjere da joj je Manzoni promijenio ime. (Girardi 1994: 117-118)

Funkcije karakterizacije lika Gertrude u Manzonijevom romanu

Opisujući Gertrude, Manzoni naglašava njen ponos ali i slab karakter. Ona želi sve privilegije svog aristokratskog ranga, ali ne posjeduje snagu da se pobuni protiv tuđih odluka, te završava tako što postaje usisana u vrtlog grijeha i zločina. Ona u suštini nije zlobna, a zločin čini usljed tuđe volje, zbog vlastite neodlučnosti. Manzoni ne krije odgovornost onih koji je prisiljavaju na sudbinu koju ona ne želi, a to su otac, nadstojnica manastira, Egidio. Ipak naglašava njene individualne greške i grijehove, na osnovu vlastite vizije morala po kojem je počinjeno zlo individualna odgovornost i ne može biti pripisano drugima. Ona je tragičan lik, „ugnjetavana prvo voljom svog autoritativnog oca, potom Egidiovom“ (Capata 2014: 159).

Gertrude nije znala odoljeti vlastitim strastima, i zbog toga je bila slaba. Kada je stigla na ovaj svijet, njena sudbina je već bila odlučena, da bi se ostvarila nije bio potreban njen pristanak, već samo njeno prisustvo. Dakle, nije ona bila ta koja odlučuje, drugi su to radili u njeno ime. Manzoni je predstavlja kao nošenu vjetrom koji funkcioniše mimo njene volje i koji bi ona ponekad željela, ali ne može zaustaviti. Nakon pokušaja odolijevanja sudbini, ona ipak prihvata vlastitu propast, štaviše ubrzava je, a to je monašenje. A to je ponašanje slabih. Ona čak i kada vjeruje da je nešto

čvrsto odlučila, ne zna prevazići vlastitu pasivnost, prepušta se očaju kada bi se trebala oduprijeti drugima.

Pokazatelj slabosti je njen ponos koji joj daje iluziju nezavisnosti, dok ustvari otvara njeno srce brojnim strastima, zaklanjajući joj istinu. Taj ponos nije isključivo nešto što je stečeno rođenjem, već je osobina koja je pažljivo razvijana porodičnim odgojem. Još jedan pokazatelj njene slabosti je unutrašnji bijeg: svaki put kada se ne zna suočiti sa životnim preprekama, ona bježi u vlastite iluzije. To je ustvari bijeg u njene vlastite misli, i tu ne postoji otpor drugih jer tu ne postoji stvarnost. Tu je ona gazdarica, i čim izađe iz skloništa vlastitih misli, drugi postaju arbitri njenih postupaka.

Kadikad bi joj vjerske misli omele te zamorne i sjajne blagdane. Ali religija, kakvoj su naučili onu bijednicu, i kako je ona bijaše shvatila, nije osuđivala oholost, nego ju je naprotiv posvećivala i iznosila kao sredstvo za postizanje zemaljske sreće. Na taj način, lišena svoje suštine, to više nije bila religija, nego samo opsjena kao i sve druge. U razmacima vremena, kad je ta opsjena zauzimala prvo mjesto, pa bi se razmetala po Gertrudinoj mašti, jadnicu bi savladao neki zbunjeni strah i obuzele zbunjene misli o dužnostima, te bi uobrazila da je grijeh njezina odvratnost prema samostanu i opiranje starijima koji su je navodili u samostan, i onda bi se u srcu zaricala da će okajati taj grijeh, zatvarajući se dragovoljno u samostan. (Manzoni 1982: 142-143)

Ni zločinu ona ne pristupa zato što je zlobna, štaviše zloba bi bila način afirmacije volje koju ona ne posjeduje. Drugi su ti koji umjesto nje žele zlobu, i ona se opet prepušta vjetru tuđih volja, koji je vodi ka zločinu. Osobe koje je tjeraju na zločin je ustvari žrtvuju, a to su opet otac, rodbina, ispitivač, opatice. No to nije važno, jer Manzoni smatra da je individualna odgovornost suština morala, te je svako odgovoran za vlastite postupke. Odgovornost Gertrudine okoline za Manzoniya nije opravdavajuća, on nju osuđuje zbog njene prirode, a ne zbog drugih. Da nije bilo njenog oca i opatica, zasigurno bi je neke druge individue iskoristile i učinile da počini loša djela. Po svojoj prirodi i karakteru ona je osuđena na propast, i to ne zavisi od prilika koje je navode da djeluje. Da nije učinila ta loša djela, učinila bi neka druga. Gertrude je, budući da ne posjeduje unutrašnju snagu, predodređena da zavisi od drugih. Njena sudbina nije bila akt njene volje,

već opatica i samostana u kojem je živjela, te volje njenog oca, u kojem se nalazi neki osjećaj užasavajuće fatalnosti. A ona je uporno u drugima tražila vlastiti spas.

Girardi pokazuje da je lik Gertrude jedan od tri lika ovog romana koji doživljavaju konverziju, iako nakon ispričanih događaja. Ta konverzija je više vezana za stvarni historijski lik, a ne za Manzonijev. Gertrude je „najstimulativniji historijski lik za Manzoni“ (Girardi 1994: 145) jer je bremenita historijskim slikama. Girardi smatra da je ovaj lik udaljen od dualističke dinamike dobra i zla koja dominira romanom, jer se Manzoni u posljednjoj verziji romana udaljava od historijskog izvora, izbacujući određene činjenice i izmišljajući neke druge. S jedne strane, tu je mlada Gertrude koja je žrtva svoje porodice i manastirskih nadstojnica koji je navode na monašenje, i autor je žali. S druge strane, Gospođa postaje sredstvo iskvarenog djelovanja don Rodriga.

Girardi smatra da se u događajima vezanim za lik Gertrude vidi utjecaj djela prosvjetiteljstva, prvenstveno Diderota, jer ona udaljava događaje iz sistema na kojem počiva roman. Dok tok romana ide od poznatog ka nepoznatom, da bi se opet vratio poznatom, Gertrudina priča ide od nepoznatog ka poznatom „onom elaboriranom i podržanom mišlju koju Manzoni umeće između kraja priče o monašenju i početka monaškog života Gertrude (...) koja je praćena notom samilosti prema nesretnici“ (Girardi 1994: 147). S druge strane, kada nestane njene nevinosti, „smanjuje se i samilost ili, barem, manifestovanje samilosti“ (Girardi 1994: 147).

Slika rešetki iza kojih se lik krije naglašava njenu neodlučnost i osjećaj klaustrofobije, pokazujući sliku Gertrude koja se nalazi „u duhovnom zatvoru, iz kojeg će moći izaći samo putem kajanja i samovoljno prihvaćenog ispaštanja, unutar četiri zida izolovane ćelije milanskog manastira svete Valerije“ (Girardi 1994:153).

Gino Tellini, govoreći o Gertrudi, ukazuje na „najgore psihološko nasilje, učinjeno u neznanju“ (Tellini 2007: 203), od strane njenog oca. Naime, on je djevojčicu odgojio u uvjerenju da mora postati monahinja, i kada se to konačno desi, on je iskreno ganut. Ovo je „najzatrovanije mjesto u romanu“ (Tellini 2007: 203), jer otac ovu prisilu čini gotovo nesvjesno, ubijeđen da čini dobru stvar. Djelo ne pokazuje očevu perfidnost, niti

egoizam, već olakšanje onoga ko je oslobođen tegobe, i on je usljed toga iskreno raznježen. Princ nije prikazan kao „perverzni cinik, već kao otac koji je na svoj način brižan“ (Tellini 2007: 203), zaslijepljen logikom plemićke moći.

Ezio Raimondi, komentarišući istu ovu scenu, smatra da iz Manzonijske poetike proizlazi jak moralni princip, unatoč kojem zlo ipak postoji i ostaje enigma, „užasni znak čovjekove slobode“ (Raimondi 2000: 217) i pripada paradigmatičnom sloju duboke ljudske misli. Vincenzo di Benedetto, s druge strane, dokazuje da se Manzoni u Gertrudinom slučaju, udaljava od činjenica na koje nailazi kod historičara Ripamontia, dokazujući da se „ona užasava sebe kada saznaje za Egidijeve zločine, osjeća neizmjernu bol i neprestano plače“, „od tog trenutka nastavlja ispaštati za ono što više nije mogla popraviti“ (di Benedetto 1999: 119). Di Benedetto smatra da Manzoni prepušta čitaocu da sam zamisli svu ovu patnju, jer ne želi ispuniti svoj lik osjećajem pretjerane grižnje savjesti. Uostalom, umetnuvši ovaj lik u djelo, autor je pokazao veliku hrabrost, ali i vještinu opisa. Ona je lik koji je počinio užasan zločin, a Manzoni je od nje stvorio lik koji dobija i zaslužuje da dobije shvatanje i sažaljenje čitaoca.

Zaključak

Alessandro Manzoni u svoj roman *Zaručnici* pored drugih smješta i lik Marianne de Leyva, nazivajući je Gertrude. Ovaj lik preuzima iz Ripamontijeve knjige *Historia patria*. Djevojka je potomak plemićke porodice iz Monze, koja je prisiljava da postane opatica. U prvoj verziji svog romana *Fermo e Lucia*, Manzoni doslovno preuzima događaje vezane za nju od Ripamontija. U romanu jasno naglašava svoj historijski izvor. Ipak, u konačnoj verziji romana, *Zaručnicima*, djelimično mijenja historijsku radnju i prilagođava je vlastitim narativnim potrebama. To pokazuje autorovu poetiku, prema kojoj ne želi predstaviti zlo na direktan način, jer ne želi učiniti da ono čitaocu postane primamljivo. Događaji vezani za Mariannu su primjer zla u koje se zaplela vladajuća italijanska klasa XVI stoljeća, kada je prisilno monašenje bilo sasvim normalna pojava, što se kosilo s principima autentične katoličke vjere.

Literatura

- Capata, Alessandro (2014), *I promessi sposi: Guida al romanzo*, Alpha Test, Milano.
- Di Benedetto, Vincenzo (1999), *Guida ai Promessi sposi*, BUR, Milano.
- Eco, Umberto (2014), *Il Cinquecento. Storia della civiltà europea*, Encyclomedia publishers.
- Girardi, Enzo Noè (1994), *Struttura e personaggi dei 'Promessi sposi'*, Editoriale Jaca Book, Milano.
- Manzoni, Alessandro (1982), *Zaručnici*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, Prijevod Jovan Đaja.
- Manzoni, Alessandro (2000), *Del romanzo storico e, in genere, de' componimenti misti di storia e d'invenzione*, Centro nazionale studi Manzoniani, Milano.
- Manzoni, Alessandro (2006), *Fermo e Lucia: Prima minuta*, uredili Barbara Colli, Giulia Raboni, Paola Italia, Casa del Manzoni, Milano.
- Manzoni, Alessandro (2008), *I promessi sposi*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano.
- Marazza, Marina (2020), *Il segreto della Monaca di Monza*, Fabbri Editori, Milano.
- Nunnari, Tano (2013), *Le fonti storiche dei Promessi Sposi*, Centro nazionale studi Manzoniani, Milano.
- Paccagnini, Ermanno (1989) *Vita e processo di Suor Virginia Maria de Leyva*, Garzanti, Milano.
- Pagliughi, Paolo (2010), *Il Cardinal Federico Borromeo*, Marietti, Genova.
- Raimondi, Ezio (2000), *Il romanzo senza idillio: Saggio sui Promessi sposi*, Einaudi, Torino.
- Ripamonti, Giuseppe (1856), *Alcuni brani delle Storie patrie per la prima volta tradotti dall'originale latino dal C. T. Dandolo*, Antonio Arzione, Milano.
- Ryan, Claudia (2017), *Virginia: Passione e intrighi. La vera storia della monaca di Monza*, Independently published.
- Tellini, Gino (2007), *Manzoni*, Salerno Editrice. Roma.

MARIANNE DE LEYVA AS MANZONI'S GERTRUDE

Summary

In his novel *Betrothed*, Alessandro Manzoni introduces the historical character Marianna de Leyva, whom he renames Gertrude. She is an abbess in the monastery in Monza where Agnese and Lucia find refuge after fleeing their village. Marianne de Leyva was Countess of Monza during the reign of Filippo III di España and governed the territory of the monastery. She was the daughter of Martin de Leyva, an influential Lombard prince. Her mother, Virginia Maria Marino, died of the plague in Milan when the girl was very young, leaving her property in divided equally among her children. Then a series of legal frauds and controversies arose, which aimed to deprive little Marianna of her inheritance. As a result, she was sent to the monastery of Santa Margherita in Monza, where she lived in a small secluded apartment and collected taxes and was informed about the problems of the inhabitants of Monza. She was arrogant and haughty. She often bullied other abbesses. The criminal Gian Paolo Osio, whose house was right next to the monastery, seduces her, and they begin a long-term love affair. A scandal arises when a nun threatens to reveal them. Osio kills her, and also tries to kill two of Gertrude's colleagues. He was sentenced to death, and Gertrude to be walled up alive in a cell. By order of Cardinal Federico Borromeo, she was transferred to the house of the Convertite di Santa Valeria in Milan, where she spent fourteen years walled up in a small room, where she repented. Manzoni takes this story from Ripamonti from *Historia patria*, and presents it verbatim in *Fermo e Lucia*. In *Betrothed*, however, he partially changes the historical plot and adapts it to his own narrative needs. This shows the author's poetics, according to which he does not want to present evil in a direct way, because he does not want to make it attractive to the reader. The events related to Marianna are an example of the evil in which the Italian ruling class of the 17th century became entangled, when forced monasticism was a completely normal phenomenon, which contradicted the principles of the authentic Catholic faith.

Key words: history, coercion, monastery, abbess, crime